

3. Справа «Дактарас проти Литви». Рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 2000 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005

Стецька Христина Степанівна,
здобувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КОРИСЛИВІ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Як відомо, проведення будь-якого кримінологічного дослідження неможливе без вивчення особи злочинця як однієї із центральних проблем усіх наук загальнокримінального профілю, зокрема кримінології, оскільки це дає змогу встановити, чому конкретна людина вчиняє ті чи інші злочини. Тому над даною проблематикою працювало багато як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Корисливо-насильницькі злочинці вирізняються негативним ставленням до чужої власності, несприйняттям непорушності права власності та недоторканності суб'єкта права власності, високим рівнем агресивності й імпульсивності, соціальною відчуженістю та ворожою налаштованістю до оточуючих.

Особа, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини – це сукупність соціально притаманних ознак суб'єкта, які були сформовані у процесі несприятливого розвитку особистості та девіантних форм поведінки, й визначають її корисливий мотив та насильницьке його досягнення [1, с. 118-124]. Варто констатувати про наявність у такої особи стійкої корисливої спрямованості насильницького прояву, яка виливається в життєву позицію, прийнятне ставлення до застосування тяжких форм насильства заради одержання матеріальної вигоди, що стає джерелом злочинної мотивації. Очевидним є те, що чужа власність розцінюється ними не інакше, як інструмент для задоволення існуючих гіпертрофних потреб. А життя іншої людини під час вчинення злочину часто виявляється лише перепорою на шляху до досягнення корисливих цілей. Не можна не погодитися із думкою вчених, що важливість недоторканності чужого майна усвідомлюється лише у випадках, коли людина володіє своєю особистою власністю [2, с.138]. На жаль, цього

не можна сказати про осіб, які вчиняють тяжкі корисливо-насильницькі злочини (умисні вбивства із корисливих мотивів, розбої тощо). Вони звикли до паразитичного способу життя, що не узгоджується із традиційними поняттями суспільно корисної праці і заробітку. Характерна для них корислива психологія призводить до формування внутрішньої установки на збагачення будь-якими засобами, в тому числі і насильницькими [3, с. 105].

Яскравим сигналом небезпеки соціальної деградації (індивідуальної передумови корисливо-насильницької злочинності) дитини є ворожа деструктивність – девіантна та делінквентна поведінка. Ненависть, розлюченість, бажання помсти також є формою захисту, однак породжують багато особистісних проблем і примушують страждати оточуючих. Ця форма агресії викликається і активізується, частіше, в результаті сильних неприємних переживань (надмірний біль, дистрес) [4, с. 41-49].

Для дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини характерна афективність, тобто тривалі та стійкі емоційні переживання, результатом яких є відповідні форми поведінки – підвищена вразливість, упертість, негативізм, замкненість, емоційна нестійкість. Підвищена збуджуваність може бути причиною надмірної запальності, неадекватного реагування на зауваження дорослих (сторонніх осіб, батьків, соціальних працівників чи правоохоронців), бачення несправедливості там, де її немає. Така ілюзія виникає для дитини як виправдання самої себе, при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів щодо «кривдників» [5].

В той же час елементарні моральні принципи у дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини або не виважені, або викривлені: злочинний спосіб життя зумовлює постійний психофізичний ризик й призводить до набуття комплексу установок на протиставлення себе суспільству й, як наслідок, ворожнечу з ним. Тобто, дитина, що вчиняє корисливо-насильницькі злочини постійно піддається невинному деструктивному й антисоціальному впливу оточення.

Так, у дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини наявна власна система норм – викривлені уявлення про волю, дружбу, благородство. Ці діти спираються у своїх твердженнях та уподобаннях на фактор корисності того, наскільки успішно інші діти здобувають засоби для виживання й одурманюючі речовини: дружба й благородство оцінюються залежно від ступеня щедрості у розподілі цих благ [6].

Особистісні особливості дітей, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини (інтелектуальні, вольові, емоційні) визначають

здатність правильно сприймати й оцінювати соціальну значимість того, що відбувається, отже – правильно реагувати на ситуацію, що визначає намір дитини розпочати злочинний спосіб життя: в конкретних життєвих ситуаціях адекватно визначати «модель» своєї поведінки. Коли на це накладаються особливі стани (наприклад, алкогольного чи наркотичного сп'яніння), сприймання ситуації стає викривленим, не дає змоги прогнозувати не лише наслідки чергового корисливо-насильницького злочину (права потерпілого або вірогідність бути затриманим), а й власний розвиток як злочинця [7, с. 185-191].

Аналізуючи дитячу корисливо-насильницьку злочинність, слід зазначити, що є об'єктивні (загальні) та суб'єктивні (специфічні) для будь-якої дитини чинники потрапляння на злочинний шлях [8, с. 98]. Перший випадок: діти скоріше можуть потрапити в групу ризику, ніж дорослі, а молодші діти – скоріше, ніж підлітки старшого віку. Другий випадок: діти з функціонально-неспроможної родини скоріше опиняться в групі ризику, ніж діти, забезпечені піклуванням і захистом; у містах більше факторів ризику, ніж у сільській місцевості.

Відповідно, недорозвинутість самосвідомості, дефектність моральної сфери, що значною мірою обумовлюється недостатністю освіти, примітивністю світоглядних установок, звужують можливості вибору особою соціальне прийнятних способів зняття тривоги і, урешті-решт, за умов педагогічної занедбаності призводять до формування особистості асоціального типу.

За наведеними вище даними пропонуємо такий кримінологічний портрет дитини, яка вчинює корисливі насильницькі злочини – в основному особи чоловічої статі (67,3 %), серед дівчат найбільша кримінальна активність спостерігається під час вчинення вимагань. Більшість корисливо-насильницьких злочинів вчиняється дітьми у віці від 17 до 18 років (40,5 %). При цьому серед 14-річних підлітків переважають грабежі та вимагання (58,2 %), 15 і 16-річних – вимагання (42,4 %), 17-річних – розбої та грабежі (67,7 %). Правопорушники у цілому характеризуються низьким освітнім рівнем, у більшості з них відсутній інтерес до навчання. Практично кожному другу сім'ю можна охарактеризувати як неблагополучну в плані можливостей нормальної соціалізації дитини; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності переважно має міський характер. Понад 30 % неповнолітніх систематично вживають алкоголь, близько 7 % – наркотики. Головним мотиваційним чинником їх дій є агресивність, що обумовлює особливі наміри досягнення цілей.

На підставі складених критеріїв типологізації виділені окремі типи особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця:

а) агресивний; б) активний; в) позитивний; г) пасивний; д) змішаний. Критеріями формування зазначеної типології стали: домінантні соціальні цінності і емоційно-вольові якості особи; попередній кримінальний досвід; особливості виникнення злочинного наміру та його реалізації; прогноз подальшої поведінки, який визначається наявністю життєвих перспектив.

З'ясовано, що до 14–15 років у правопорушників складається відносно стійка морально-етична деформація, при якій поряд із загальною несформованістю світогляду має місце яскраво виражена протиправність та хибність ідеалів. У всіх дітей, внаслідок вчинення протиправних дій, рольова складова їх морально-психологічної сфери є дефектною щодо місця і ролі у суспільстві, життєвих орієнтирів і соціальних цінностей.

Список використаних джерел

1. Семенишин М. О. Поняття особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини. Верховенство права. 2020. №1. С. 118-124.

2. Головін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : моногр. Харків : Право, 2011. 423 с. С. 138.

3. Гуртієва Ю. О. Кримінологічна характеристика умисних вбивств із корисливих мотивів та запобігання їм: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 227 с. С. 105.

4. Ківенко Н. В., Лановенко І. І., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: монографія. Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2002. 240 с. С. 41-49.

5. Голина В. В., Маршуба М. О. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монография. Харьков : Право, 2014. 280 с.

6. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления: опыт криминологического моделирования: монография. М. : Аспект-Пресс, 1998. 219 с.

7. Семенишин М. О. Особливості формування корисливо-насильницької поведінки у дітей. Право. UA. 2018. №2. С. 185–191.

8. Тичина Д. М. Психолого-правові засади попередження корисливої злочинності дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2010. 207 с. С. 98.